

Dr Veljko MARTINović,

Istitut za društveno-ekonomska istraživanja, Podgorica

ŠUMARSTVO I PRERADA DRVETA U STRUKTURI PRIVREDE CRNE GORE

UVODNE NAPOMENE

Šumarstvo i prerada drveta kao privredne djelatnosti u razvoju Crne Gore, nesumnjivo, imaju izuzetan značaj. Ovo radi toga što šumsko bogatstvo (šume i šumska zemljišta), čijim racionalnim gazdovanjem, djelatnost šumarstva ostvaruje neophodna sredstva za odvijanje privrednih aktivnosti, predstavlja izuzetno prirodno dobro prostora koji zahvata ova Republika.

Veoma razvijeni reljef prostora čini da šumska vegetacija u većem njegovom dijelu predstavlja najracionalniji vid korišćenja stanišnih uslova (prirodnih potencijala - zemljišta, energije sunca i dr.). Briga o pospješivanju prirodnih procesa koji doprinose boljem i racionalnijem korišćenju potencijala našeg prostora produkcijom drvne bio-mase svakako je jedan od osnovnih zadataka djelatnosti šumarstva. Tim prije i više ako je ova briga usmjerena ka poboljšanju i trajnom formiranju takvih šumskih kompleksa koji će biti u stanju da odgovore sve većim zahtjevima prirodne sredine i savremenog čovjeka u smislu obezbjeđenja brojnih privrednih, od kojih je funkcija podrmirenja potreba u drvetu najizraženija, mada i često, neopravdano, prenaplašena. Nažalost, već duže vremena briga onih kojima su šume od strane društva ustupljene da sa njima gazduju, usmjerena je prije svega na izvlačenje što većih neposrednih koristi od šuma, tj. na izvlačenje što većih količina drvne materije u vidu raznih šumskih sortimenata za tržište ili za dalju preradu, pri čemu se ne poklanja dovoljna pažnja očuvanju i poboljšanju opšteg stanja šumskog fonda i povećanju površina pod šumom.

Prerada drveta, zasnovana gotovo u svim opštinskim centrima (izuzev Šavnika) sjeverog regiona i u opštinskim centrima (izuzev Cetinja) središnjeg regiona Crne Gore, pretežno je primarnog karaktera, ali dominira kao najjednostavnija pilanska prerada. Finalna prerada je nedovoljno zastupljena, što u odnosu na obim i raznovrsnost primarnih proizvoda, raspoloživost nezaposlene radne snage, položaj u odnosu na drvetom i drvnim proizvodima deficitarno mediteransko područje i dr., predstavlja značajan potencijal za dubući razvoj našeg područja.

Ovaj prilog je ureden s ciljem da se ukaže na dosadašnji razvoj i nivo razvijenosti djelatnosti šumarstva i prerade drveta u Crnoj Gori, kao i na mogućnosti usklađivanja ovih djelatnosti sa strukturom koja odgovara raspoloživim potencijalima našeg prostora.

MJESTO I ULOGA DJELATNOSTI U RAZVOJU

Djelatnost u privrednom razvoju

U privrednoj strukturi Crne Gore djelatnost šumarstva i drvne industrije kroz čitav period poslije završetka Drugog svjetskog rata zauzimaju značajno mjesto. Učešće ovih djelatnosti u prvim poslijeratim godinama, bilo je, s obzirom na nizak stepen razvijenosti privrede uopšte, kao i na nužnost orijentacije na djelatnosti koje su mogle sa najmanje ulaganja sredstava dati najpovoljnije efekte, veće, nego u kasnijim godinama, kada je došlo do svestranijeg i dinamičnijeg privrednog razvoja i procesa formiranja postojeće privredne strukture. U tom razvoju, svakako, razvijale su se, sa manje ili više uspjeha, praćenog i velikim promašajima, i djelatnosti šumarstva i prerade drveta, tako da one i danas predstavljaju značajne činioce privredne strukture Republike i jedan od prioritarnih pravaca razvoja, naročito u njenom sjevernom - manje razvijenom dijelu.

Značaj šumarstva i drvne industrije u privrednoj strukturi Crne Gore najbolje će se uočiti kroz učešće ovih djelatnosti zajedno u ostvarivanju društvenog proizvoda i zaposlenosti:

- u %

Godina	Društveni proizvod	Zaposlenost
1947.	9,1	7,5
1950.	8,3	7,2
1960.	6,7	8,4
1970.	6,9	8,8
1980.	5,4	6,9
1988.	4,7	6,6

U ovim djelatnostima u 1989. godini (godišnji prosjek) bilo je zaposleno 8.686 radnika, dok je znatan broj zaposlen u drugim zavisnim djelatnostima (saobraćaj, trgovina, ugostiteljstvo, zanatstvo i dr.). Šumarstvo i drvna industrija svojom pozitivnim deviznim bilansom daju dragocjen prilog našoj spoljno-trgovinskoj razmjeni, mada ne u onom obimu koji bi, s obzirom na raspoložive potencijale i položaj naše Republike u Evropi i Mediteranu, realno mogli očekivati. Sve ovo nedvosmisleno ukazuje na veliki uticaj ovog dijela privrede na privredni život Crne Gore, a s obzirom na raspoložive šumske resurse i formirane proizvodne kapacitete, na izuzetan značaj ovih djelatnosti za budući privredni razvitak.

Djelatnost - u zaštiti prirodne sredine

Osnovni činilac od koga, po pravilu, zavisi odvijanje djelatnosti šumarstva i drvne industrije je šuma, tj. prirodna biogeocenoza, skup prirodno i uzajamno povezanih mineralnih, biljnih i životinskih komponenata na određenom prostoru. Takva prirodna zajednica ima izuzetnu ulogu u održavanju prirodne ravnoteže, i time i na uslove za život ljudi, odnosno na zaštitu prirodne životne sredine. Šumarska biogeocenoza bez obzira na njen sastav i položaj u prostoru uslovljena je stalnim procesima razmjene materije i energije i što su ti procesi intenzivniji, tj. što je razmjena materije dinamičnija, to je i životna aktivnost, odnosno produktivnost šume veća. Prirodni procesi koji se odvijaju u jednoj prirodnoj biogeocenozi su veoma kompleksni i značajni za život i gajenje šuma. S obzirom na karakter ovoga rada, mi ćemo samo istaći međuzavisnost postojanja šime i čovjeka, odnosno uticaj šume na posredne i neposredne koristi koje čovjek kao jedan od činilaca te šire životne zajednice - biogeocenoze.

jedino svjesno biće u ovom složenom prirodnom sistemu, mora voditi računa o održavanju prirodne ravnoteže, odnosno zaštititi prirodne sredine, jer narušavanje te ravnoteže može imati dalekosežne negativne posljedice na uslove neophodne za njegov opstanak, prije svega za očuvanje produktivne zemljišne podloge, vode i vazduha kao osnovnih elemenata života. Savremeni nivo saznanja do kojih se došlo zahvaljujući naučnim dostignućima, ne dozvoljava da se ničim može pravdati narušavanje ravnoteže u prirodi kojom bi čovjek ugorzio i svoju egzistenciju. Nažalost, ipak smo svjedoci sve većeg ugrožavanja prirodne sredine od strane čovjeka, u čemu mu u prvom redu pomažu dostignuća savremene tehnike i tehnologije. U tim savremenim uslovima šumsko bogatstvo, nesumljivo, ima sasvim određenu i sve veću ulogu i značaj.

Šumski pokrivač ne samo što svojim korenovim sistemom i krošnjama drveća štiti zemljište od razornog djelovanja atmosferske vode i na taj način sprečava erozione procese, koji se odigravaju na zemljišnoj površini, već i popravljajući strukturu zemljišta i doprinose smanjenju površinskog oticanja vode. Mnoga istraživanja izvršena u raznim krajevima svijeta, u raznim klimatskim, geološkim, vegetacijskim i drugim uslovima, nedvosmisleno su pokazala da su procesi erozije utoliko manji ukoliko su prostori više zaštićeni kvalitetnim šumskim pokrivačem.

Poseban uticaj šumski pokrivač ima na vodni režim uopšte, a naročito u brdsko-planinskim područjima. Šuma reguliše i smiruje snagu vode. Atmosferska voda, zavisno od stanja zemljišta na koje pada (nagib, vegetacija, geološka podloga i dr.) teče po površini zavisno od nagiba, odnosno kinetičke energije i prepreka na koje nailazi, i ponire u unutrašnjost zemlje. Taj odnos vode koja površinski otiče i one koja ponire je različit i zavisan od niza činilaca. Već je opštepoznato da su brzina oticanja površinske vode i količina vode koja otiče, daleko niži pri istim drugim uslovima (količina atmosferskog taloga, nagib zemljišta, geološka podloga i dr.) nego sa površina obraslim šumskom vegetacijom dobrog sklopa nego sa onih pokriivenih travnom vegetacijom ili bez vegetacije.

Vegetacija je gotovo isključivi proizvođač kiseonika, a u tome su šume, svakako, najvažniji činilac. Ovome doprinosi veliko prostranstvo šuma i velika asimilaciona površina lišća. Kao posljedica tehničko - tehnološkog progressa, danas se kontinuirano u atmosferu ispuštaju ogromne količine raznih otrovnih materija (gasova i čestica) koje je zagađuju i ugrožavaju život na zemlji. Šumska vegetacija, koja je takođe u velikoj mjeri ugrožena, ima izuzetno značajnu ulogu u prečišćavanju vazduha. Ona zadržava čestice prašine na svom lišću i granama i ima ulogu filtera, sa koga kišne kapi spiraju ove materije u zemljište. Ogromane količine kiseonika koje se troše za sagorijevanje nadoknađuju se zahvaljujući vegetaciji, u prvom redu šumskoj, čime je njena uloga spasonosna. Prema nekim ispitivanjima (A. B e r n a s k i) jedno stablo sa površinom od 150 m² za sto godina proizvode toliko kiseonika da bi normalan čovjek živio 20 godina. Svako drvo je, ustvari, hvatač prašine iz zagađenog vazduha i mala fabrika kiseonika.

Pored pozitivnog djelovanja šume na zemljište, na vodu i vodni režim i regeneraciju vazdušnog omotača, kao tri, globalno uzev, najznačajnija elementa života, potrebno je istaći i ulogu šume na klimu, na životinjski svijet, na povećanje plodnosti zemljišta uopšte, na zaštitu poljoprivrednih kultura, na zaštitu od snježnih nanosa, na smanjenje buke, radijacije, na uslove za odbranu zemlje i dr.

Šumsko bogatstvo, nesumljivo, ima izuzetan značaj za privredni razvoj i za životne prilike koje vladaju u području Crne Gore, a i šire. Zato i djelatnost šumarstva, koje gazduje šumskim bogatstvom, vodeći računa da to gazdovanje obavlja na principu trajnosti, tj. stalno poboljšavajući stanje šumskog fonda i povećavajući površine pod šumama, uz izvlačenje iz šuma određene količine šumskih sortimenata za industrijsku predadu i zadovoljenje drugih potreba društva u drvetu, ima izuzetnu ulogu u društvenoj reprodukciji.

DINAMIKA RAZVOJA DJELATNOSTI U PERIODU POSLIJE DRUGOG SVJETSKOG RATA

Obim i struktura proizvodnje

U poslijeratnom periodu proizvodnja šumskih sortimenata nije bila ujednačena po godinama, već je značajnije varirala. Tako je u prvim posleratnim godinama obnove i izgradnje porušene zemlje, kao i u vremenu ekonomske blokade od sredine 1948. godine, došlo do povećanog obima eksploatacije, naročito u kvalitetnijim šumama i u šumama u blizini saobraćajnica i rječnih vodotoka. Po pojedinim periodima godišnji obim proizvodnje, odnosno eksploatacije šuma, izgleda ovako:

- 000 m³ bruto drvne mase

Period	Društvene šume			Privatne šume			U k u p n o		
	Četinari	Lišćari	Svega	Četinari	Lišćari	Svega	Četinari	Lišćari	Svega
1947-1953.	410	99	509	51	569	620	461	668	1.129
1954-1960.	241	157	398	33	203	236	274	360	634
1961-1970.	290	260	550	32	259	291	322	519	841
1971-1980.	322	304	626	27	151	178	349	455	804
1981-1987.	366	330	696	35	130	165	401	460	861

Nakon pada obima eksploatacije šuma u razdoblju 1954-1960. u odnosu na raniji period, u narednim godinama taj obim se uglavnom stabilizuje, sa manjim oscilacijama u pojedinim godinama.

Obim eksploatacije šuma u cjelini nije usklađen sa prinosnim mogućnostima šumskog fonda. Naime, kroz čitav poslijeratni period, nije došlo do strukture i obima eksploatacije kakav je bio poželjan i propisivan u mnogim urađenim elaboratima uređivanja šuma, a koji bi doprinio formiranju strukture šumskog bogatstva koja odgovara dominantnim prirodnim uslovima. Nasuprot tome, pretežnom eksploatacijom četinarskih vrsta drveća, a zadržavanjem bukovih stabala u mješovitim sastojinama, došlo je do značajnijeg pretvaranja mješovitih šuma u pretežno lišćarske - bukove šume, što nije dobro sa gledišta korišćenja potencijala prirodnih staništa i opšteg stanja šuma.

Na strukturu šumskih sortimenata u šumama Crne Gore utiče više faktora. U prvom redu to je struktura i kvalitet šumskog bogatstva, a zatim politika prisutna u korišćenju tog bogatstva na teritoriji opština i u radnim organizacijama, koje gazduju šumama i prerađuju šumske sortimente. Nažalost, kroz čitav poslijeratni period nije vođena dovoljna pažnja da se od posječenog drveta proizvedu najkvalitetniji šumski sortimenti, već je ta proizvodnja u većoj mjeri nego je to trebalo biti, bila pod uticajem podmirenja potreba često predimenzioniranih preradačkih kapaciteta. Na taj način u značajnoj mjeri su depresirane ukupne vrijednosti koje su, putem korišćenja drvne mase, iz šuma svakogodišnje izvlačene.

Prema statističkim podacima u pojedinim periodima ostvarena je sljedeća prosječna godišnja proizvodnja šumskih sortimenata od strane radnih organizacija šumarstva:

- m³

Period	Trupci bukve	Trupci četinara	Tehničko drvo (rudničko, TT stubovi)	Celulozno drvo	Ogrevno drvo
1946-1953.	1.279	140.928	16.373	6.093	20.552
1954-1960.	11.430	118.656	11.577	18.287	12.266
1961-1970.	36.050	161.990	14.460	80.380	90.140
1971-1980.	41.377	211.789	20.093	94.448	80.034
1981-1987.	69.336	242.676	18.730	128.948	58.404

Proizvedeni šumski sortimenti se najvećim dijelom koriste kao osnovna sirovina kojom se alimentiraju izgrađeni primarni kapaciteti na području Crne Gore (pilane, fabrike ploča, furnirke i dr., a do nedavno i Fabrika celuloze i papira u Ivangradu) i na širem području, kao i jednim dijelom za potreba stanovništva, radnih organizacija i ustanova ogrevnim drvetom, jamskom gradom, TT-stubovima i dr.

Iz izvedenog pregleda veoma je lako uočljivo da je prosječna količina pojedinih šumskih sortimenata koja se godišnje proizvodi značajnije povećana poslednjih godina (trupci za rezanje i celulozno drvo), što je posljedica u prvom redu, zahtjeva za alimentiranjem predimenzioniranih primarnih kapaciteta koji su neopravdano izgrađeni gotovo u svim opštinskim centrima sjeverne Crne Gore.

Struktura proizvodnje u drvenoj industriji Crne Gore kroz protekli period razvoja, od završetka Drugog svjetskog rata do današnjih dana, doživjela je značajnije promjene. Međutim, te promjene ipak nijesu bile takve kakve je bilo moguće očekivati s obzirom na sirovinske mogućnosti šumskog fonda, uložena (investiciona) sredstva, raspoloživost radne snage i apsorpcionu snagu domaćeg i inostranog tržišta.

Obim i struktura proizvodnje pojedinih godina proteklog perioda izgledala je ovako:

Proizvod	Jed. mjere	1950.	1960.	1970.	1980.	1987.
Rezana grada bukve	m ³	-	8.900	9.800	14.390	42.409
Rezana grada četinarara	m ³	78.000	84.500	115.200	147.389	160.502
Furnir	"	-	647	1.574	1.721	972
Ploče iverice	"	-	-	18.014	60.630	43.566
Panel ploče	"	-	2.394	4.419	-	6.710
Šper ploče	"	-	382	3.446	180	3.297
Bukov parket	"	-	474	1.426	826	1.703
Brodski pod	"	-	-	5.802	6.990	11.315
Gradevinska stolarija	kom	5.000	12.000	74.500	104.523	119.938
Namještaj	garn.	1.100	3.330	3.732	2.008	1.244
Namještaj	kom	3.200	13.800	31.000	72.798	30.668
Impregnirano drvo	m ³	-	-	8.800	15.305	18.482
Montažne kuće	"	-	-	2.700	2.139	1.465

Fizički obim proizvodnje je posmatrano u gobalu, u permanentnom usponu. Međutim, ako se posmatra dinamika tog obima po pojedinim proizvodima ili po grupama proizvoda, jasno se uočava da je proizvodnja rezane grade u stalnom usponu, takođe i proizvodnja grupe elemenata za građevinarstvo (parket, brodski pod i građevinska stolarija), dok proizvodnja namještaja, tj. najvrednijih finalnih pridu-kata, oscilira iz godine u godinu i uglavnom stagnira.

Broj zaposlenih radnika i poredenja istih prema šumskom fondu i njegovom korišćenju

Radi praćenja kretanja broja zaposlenih u privredi Crne Gore i u šumarstvu i drvenoj industriji, dajemo podatke za pojedine godine poslijeratnog perioda (na osnovu statističkih podataka).

	1947.	1955.	1965.	1975.	1985.	Pros.j.stopa rasta - u % 1947 - 1985.
Privreda - ukupno	16.728	39.400	57.065	79.500	124.909	5,5
Industrija i rudarstvo	2.589	8.233	25.427	30.530	47.401	7,9
- Drvena industrija	897	2.646	4.169	4.211	5.085	4,6

Šumarstvo	nastavak tabele sa str. 53					5,6
	360	600	2.215	2.200	2.856	
U č e š ć e:						
- Šumarstvo u privredi	2,2	1,5	3,9	2,8	2,3	-
- Drvna industrija u industriji	34,6	32,1	8,7	7,2	6,0	-

U prvim poslijeratnim godinama, učešće zaposlenih u drвноj industriji bilo je veoma visoko. Ovo iz razloga što su pilanska postrojenja brzo obnovljena, kako bi se obezbijedila rezana grada neophodna za obnovu i izgradnju porušene zemlje, kao i za potrebe izvoza. Pored toga i radnici koji su obavljali eksploataciju šuma u tom periodu (sve do 1961.godine) bili su u sastavu drvne industrije. Tek prelaskom djelatnosti šumarstva na status privrednih organizacija šumarstvo preuzima eksploataciju šuma, a time i radnike koji rade na ovim poslovima.

Kakav je nivo razvijenosti djelatnosti šumarstva i drvne industrije u odnosu na raspoloživi šumski fond i njegovo korišćenje može se vidjeti iz sljedećih poređenja po pojedinim republikama:

Republika	Zaposleno osoblje 1985.	Na 1000 ha šuma	Zaposleno osoblje Na milion m ³ drv. zalihe	Na 1000m ³ posjećenih šumskih sortimenata
Jugoslavija	271.214	29,7	239,2	17,7
Bosna i Hercegovina	86.374	37,1	265,5	15,3
Crna Gora	7.941	14,6	110,4	14,1
Hrvatska	64.795	32,2	271,2	15,6
Makedonija	13.940	15,4	187,6	17,0
Slovenija	42.972	42,4	228,4	21,1
Srbija	55.192	23,9	234,9	25,6

Iz ovog pregleda vidi se da su djelatnosti šumarstva i drvne industrije, posmatrano u donosu na raspoloživi šumski fond i na njegovo korišćenje, na najnižem nivou u poređenju sa istima u drugim republikama u našoj zemlji. I taj podatak ukazuje na činjenicu da je moguće i neophodno preduzimati odgovarajuće mjere i aktivnosti, kako bi se takvo nepovoljno stanje izmijenilo.

Društveni proizvod i nacionalni dohodak

Kroz čitav poslijeratni period djelatnosti šumarstva i drvne industrije imale su značajan udio u društvenoj proizvodnji Crne Gore. Ovo se najbolje vidi iz pregleda učešća društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka ovih djelatnosti u ukupnom u privredi i u industriji:

	1947.	1955.	1965.	1975.	1985.	1988.
1. Društveni proizvod šumarstva i drvne industrije u istom ukupne privrede	9,1	7,9	7,0	5,4	5,0	4,7
2. Društveni proizvod drvne industrije u istom ukupne industrije	43,3	27,1	10,9	9,8	6,4	6,3

nastavak tabele sa str. 54

3. Nacionalni dohodak šumarstva i drvne industrije u istom ukupne privrede	9,3	7,6	6,5	5,8	4,8	4,0
4. Nacionalni dohodak drvne industrije u istom ukupne industrije	47,0	27,1	11,2	9,8	6,7	7,1

Iz datih poređenja jasno se uočava da je u ranijim periodima učešće šumarstva i drvne industrije bilo veće nego u kasnijim periodima. To je i razumljivo, jer su ove djelatnosti, u prvim poslijeratnim periodima, kada je porušena zemlja, obnavljana i izgrađivana, zajedno sa primitivnom poljoprivredom, praktično bile jedine, ili pak dominantne djelatnosti na ovom prostoru. No, ipak mora se konstatovati da su, bez obzira na veliko učešće drugih djelatnosti, kao posljedica dinamičnog privrednog razvoja u proteklom periodu, djelatnosti šumarstva i drvne industrije zadržale relativno visoko učešće u privrednoj strukturi Republike. Međutim, ocjenjuju se da su ove tradicionalne djelatnosti mogle učestvovati i sa daleko većim procentom, da im je poklonjena odgovarajuća pažnja, koju one bez sumnje zaslužuju, s obzirom na prorodne uslove i tržište, bez obzira na razvoj drugih djelatnosti i formiranje nove, savremenije, privredne strukture.

Poređenja nivoa razvijenosti

Za našu analizu promjena strukture i dinamike razvoja djelatnosti šumarstva i drvne industrije u Crnoj Gori biće (veoma) interesantno izvršiti poređenje ostvarivanja osnovnih ekonomskih parametara u ovim djelatnostima u odnosu na raspoloživo šumsko bogatstvo i obim njegovog korišćenja, a naročito izvršiti poređenja sa istim u šumarstvu i drvnoj industriji u drugim našim republikama. U tom cilju izveli smo osnovne pokazatelje po pojedinim republikama i u pojedinim karakterističnim godinama:

DRUŠTVENI PROIZVOD ŠUMARSTVA PO ha VISOKIH ŠUMA

Republika	1955.	SFRJ = 100,0	1965.	SFRJ = 100,0	1975.	SFRJ = 100,0	1985.	SFRJ = 100,0
Jugoslavija	424	100,0	497	100,0	588	100,0	715	100,0
Bosna i Hercegovina	433	102,1	573	115,3	676	115,0	810	113,3
Crna Gora	349	82,3	421	84,7	496	84,3	571	79,9
Hrvatska	710	167,4	677	136,2	800	136,0	1.021	142,8
Makedonija	281	66,3	399	80,3	470	79,9	735	102,8
Slovenija	359	84,7	463	93,2	546	92,8	622	87,0
Srbija	193	45,5	291	58,6	344	58,5	397	55,5

DRUŠTVENI PROIZVOD ŠUMARSTVA PO 1 m³ PROIZVEDNIH ŠUMSKIH SORTIMENATA

	1955.	SFRJ = 100,0	1965.	SFRJ = 100,0	1975.	SFRJ = 100,0	1985.	SFRJ = 100,0
Jugoslavija	281	100,0	201	100,0	227	100,0	225	100,0
Bosna i Hercegovina	222	76,8	183	91,0	192	84,6	181	80,4
Crna Gora	486	168,2	260	129,3	281	123,8	256	113,8
Hrvatska	342	118,3	206	102,5	270	118,9	275	122,2
Makedonija	483	167,1	232	115,4	247	108,8	227	100,9
Slovenija	276	95,5	210	104,5	221	97,3	268	119,1
Srbija	352	121,8	189	94,0	221	97,3	196	87,1

DRUŠTVENI PROIZVOD NA m³ DRVNE ZALIHE

Jugoslavija	1,80	100,0	2,12	100,0	2,50	100,0	3,05	100,0
Bosna i Hercegovina	1,76	97,8	2,22	104,7	2,62	104,8	3,14	102,9
Crna Gora	1,22	67,8	1,47	69,3	1,74	69,6	2,00	65,6
Hrvatska	3,31	183,9	3,16	149,0	3,74	149,6	4,78	156,7
Makedonija	0,95	52,8	1,36	64,2	1,60	64,0	2,50	82,0
Slovenija	1,67	92,8	2,16	101,9	2,55	102,0	2,90	95,1
Srbija	0,87	48,3	1,32	62,3	1,56	62,4	1,80	59,0

Iz izvedenih osnosa društvenog proizvoda, po stalnim cijenama, ostvarenih u djelatnosti šumarstva po godinama, i stavljanja istog u odnose sa pojedinim veličinama raspoloživog šumskog bogatstva (površinama visokih šuma i drvnjoj zalihi), kao i u odnosu na obim proizvednih šumskih sortimenata u pojedinim godinama, uočava se sljedeće:

- (1) U odnosu na površinu raspoloživih visokih šuma društveni proizvod šumarstva Crne Gore je konstantno niži od ostvarenja u šumarstvu u zemlji za oko jednu petinu;
- (2) U odnosu na procijenjenu drvenu zalihu u šumama društveni proizvod šumarstva Crne Gore je takođe konstantno niži od ostvarenja u šumarstvu na nivou zemlje za oko jednu trećinu;
- (3) U odnosu na jedinicu ostvarene proizvodnje šumskih sortimenata društveni proizvod šumarstva Crne Gore u odnosu na ista ostvarenja u šumarstvu u zemlji pokazuje povoljnije rezultate. Ovo se objašnjava činjenicom da se u šumarstvu Crne Gore eksploatišu relativno kvalitetnije šume i dobijaju kvalitetniji šumski sortimenti.

DRUŠTVENI PROIZVOD DRVNE INDUSTRIJE U ODNOSU NA POKRIVNOST VISOKIH ŠUMA

	1965.	1975.	1985.
Jugoslavija	100,0	100,0	100,0
Bosna i Hercegovina	98,7	80,9	92,5
Crna Gora	60,2	44,0	47,1
Hrvatska	116,6	104,3	100,9
Makedonija	94,2	69,4	57,6
Slovenija	118,6	155,6	160,5
Srbija	79,8	91,8	80,6

DRUŠTVENI PROIZVOD DRVNE INDUSTRIJE U ODNOSU NA DRVNU ZALIHU SVIH ŠUMA

	100,0	100,0	100,0
Jugoslavija	100,0	100,0	100,0
Bosna i Hercegovina	89,9	73,8	84,3
Crna Gora	49,7	35,9	38,8
Hrvatska	127,8	114,6	110,8
Makedonija	75,1	55,3	46,1
Slovenija	130,2	170,9	175,9
Srbija	84,6	98,1	85,8

DRUŠTVENI PROIZVOD DRVNE INDUSTRIJE U ODNOSU NA OBIM SJEČE ŠUMSKIH SOTRIMENATA

Jugoslavija	100,0	100,0	100,0
Bosna i Hercegovina	78,2	59,6	65,9
Crna Gora	92,0	64,7	67,3
Hrvatska	87,8	91,1	86,5
Makedonija	135,7	94,4	56,7
Slovenija	133,4	163,1	219,7
Srbija	134,4	152,8	126,8

Iz ovog pregleda relativnih odnosa - indeksa - izračunatih na bazi tekućih cijena u posmatranim godinama, može se zaključiti da su ostvarenja društvenog proizvoda, kao sintetizovane veličine, koja ukazuje na ostvarenja u drvnoj industriji Crne Gore, veoma nepovoljana u odnosu na raspoloživo šumsko bogatstvo. To se naročito uočava iz poređenja društvenog proizvoda prema površinama visokih šuma, tj. prema šumama iz kojih se uglavnom obavljaju sječe, odnosno koje su u mogućnosti da u većoj mjeri dopirnose ostvarenju društvenog proizvoda, kako u oblasti šumarstva, tako i u oblasti drvne industrije. Slično je, samo još više nepovoljno, i u odnosima društvenog proizvoda prema raspoloživoj drvnoj zalihi u svim šumama u Crnoj Gori. Istina, stanje drvnih zaliha u mnogim šumama na teritoriji Republike, je takvo da ono ne omogućava nikakve racionalne eksploatacione zahvate, ali je slično stanje, manje- više, i u drugim republikama.

Kretanje vrednosti i struktura izvoza

Tokom čitavog poslijeratnog razdoblja šumarstvo i drvna industrija su imali veliku ulogu u izvozu iz Crne Gore. Mada ne raspoložemo podacima o fizičkom obimu i strukturi izvezenih proizvoda za duži period, podaci o vrednosti izvezene robe iz Crne Gore i Jugoslavije omogućavaju nam da sagledamo udio djelatnosti šumarstva i drvne industrije u ukupnom izvozu. U prvim poslijeratim godinama učešće drvnih proizvoda u vrednosti ukupnog izvoza iz Crne Gore bilo je izuzetno veliko:

1947. - 28,0%; 1948. - 75,8%; 1949. - 70,2% 1950. - 76,9%.

U tom periodu proizvodi šumarstva i drvne industrije bili su gotovo jedini proizvodi iz Crne Gore, koji su se mogli plasirati na inostranom tržištu. I na nivou zemlje, u periodu 1947-1950. godine učešće šumskih sortimenata i rezane građe bilo je dominantno u strukturi izvoza i činilo je 23,4% od ukupne vrednosti izvezene robe. Razvojem privrede u našoj zemlji, posebno industrije, dolazi se do smanjenja relativnog učešća šumarstva i drvne industrije u strukturi izvoza, mada se apsolutni iznos, odnosno vrednost izvoza, stalno povećava. Pored toga se i struktura izvoznih proizvoda mijenja u korist proizvoda sa većom količinom sadržanog rada, odnosno smanjuje se izvoz šumskih sortimenata, a povećava vrednost izvezenih finalnih drvnih proizvoda. To se najbolje vidi iz sljedećih pregleda izvoza u pojedinim godinama:

- u 000 USD

	1955.	%	1965.	%	1975.	%	1985.	%
Ukupan iznos iz Crne Gore	3.089	100,0	11.641	100,0	82.808	100,0	184.995	100,0
- izvoz drvne industrije	703	22,7	1.005	8,6	2.143	2,6	5.070	2,7
- izvoz šumarstva	381	12,3	935	8,0	988	1,1	639	0,3

Mada djelatnosti šumarstva i drvne industrije predstavljaju djelatnosti koje daju veliki doprinos pozitivnom deviznom bilansu, moramo konstatovati da posebno drvna industrija Crne Gore, može ostvarivati daleko veći obim izvoza. Kod djelatnosti šumarstva te mogućnosti se moraju posmatrati u drugom svijetlu, zavisno od ekonomske politike koju želimo ostvarivati u našoj zemlji posebno i u našoj Republici. Naime, moramo se orijentisati da sve raspoložive šumske sortimente, koje dobijamo iz naših šuma prerađujemo na postrojenjima u Republici, a da izvozimo samo one proizvode za koje nemamo uslova da prerađimo u vrednije proizvode, koji će biti plasirani na domaćem i inostranom tržištu.

Za ocjenu mogućnosti većeg izvoza proizvoda drvne industrije može nam poslužiti i poređenje ostvarenog društvenog proizvoda i vrednosti izvoza ove industrijske grane u Crnoj Gori u odnosu na Jugoslaviju:

Godina	Učešće u društvenom proizvodu	Učešće u izvozu	Odnos učešća izvoza prema učešću društvenog proizvoda
1955.	2,99	1,50	50,2
1965.	3,16	1,00	31,6
1975.	2,30	1,32	57,4
1985.	2,46	1,22	49,6

Očigledno je da udio izvoza drvne industrije Crne Gore u ukupnom izvozu Jugoslavije, ne korespondira u odnosu na učešće u ostvarenju društvenog proizvoda Jugoslavije. I ovaj podatak ukazuje na realne mogućnosti povećanja vrednosti izvoza drvne industrije naše Republike, i pri sadašnjoj vrednosti proizvodnje, za oko jedan put u odnosu na sadašnje stanje.

MJESTO DJELATNOSTI U PROCESU MIJENJANJA STRUKTURE PRIVREDE REPUBLIKE DO KRAJA OVOGA VIJEKA (OCIJENA MOGUĆNOSTI)

Očekivani (relativni, mogući) pravci razvoja djelatnosti

Djelatnost šumarstva i drvne industrije će, bez obzira na neminovne tendencije u mijenjanju privredne strukture i dalje zauzimati vidno učešće u privredi Crne Gore. Takva orijentacija proizilazi: iz raspoloživosti šumskog bogatstva na teritoriji Crne Gore i mogućnosti njegovog trajnog korišćenja za industrijsku preradu i prodirenja ostalih potreba u drvetu, iz već stvorene tehničko-proizvodne osnove šumarstva i izgrađenosti drvoprerađivačkih kapaciteta, iz ofomljene stručne radne snage za obavljanje složenih poslova gazdovanja šumama, raznih nivoa finalizacije proizvodnje, i dr.

Polazeći od stanja šumskog fonda i zahtjeva društva za obezbeđenje narastajućih potreba u drvetu, od opštekorisnih funkcija šuma nezamjenljivih u razvoju privrednih djelatnosti i zaštiti prirodne sredine, od konstituisanih proizvodnih snaga u djelatnosti šumarstva, drvne industrije i drugim (zavisnim) djelatnostima, sve izraženijih potreba za uključivanje u međunarodnu razmjenu, kao i trajnih ciljeva budućeg privrednog razvoja - svestranog progressa društva, budući razvoj djelatnosti šumarstva i drvne industrije morao bi biti usmjeren u sljedećem pravcu:

a. Š u m a r s t v o

Gazdovanje šumama treba da bude usmjereno u pravcu strukturnog i kvalitetnog mijenjanja sadašnjeg stanja šumskog fonda u cilju trajnog povećanja prinostnih mogućnosti. Na taj način će se uticati na poboljšanje podmirenja stalno rastućih potre-

ba u drvetu i na poboljšanje odvijanja opšte korisnih funkcija šuma. Očekivanje i povećanje odvijanja opštekorisnih funkcija šuma treba da postane integrlani dio budućeg gazdovanja šumama u Crnoj Gori. Ovo je naročito značajno ako se ima u vidu reljef, geološki sastav zemljišta, hidroenergetski potencijali i već izgrađeni kapaciteti energetike, turistička valorizacija prirodnih vrijednosti regiona i dr.

S obzirom na sadašnje nepovoljno stanje većeg dijela šuma, osnovne promjene u budućem gazdovanju moraju biti usmjerene u pravcu intenzivnijeg gajenja, njege, obnove i rekonstrukcije postojećih šuma. Potrebno je smjelije i brže, u skladu sa dostignućima nauke u ovoj oblasti, prevoditi pojedine kategorije šuma u ekonomski značajnije, čime će se doprinijeti povećanju produkcije kvalitetnije drvne sirovine i ostvarivanju većih koristi za društvo i prirodu u cjelini. U tom smislu težiće se da se raznim uzgojnim mjerama dobiju biološki i ekonomski vrednije mješavine lišćara i četinarara, da se u mnogim šumskim sastojinama opet uspostavi, neracionalnom ekploatacijom narušena prirodna - optimalna struktura, ubrza prirast, odnosno doprinose bržem stvaranju zrelih stabala za sječu - proizvodnju. Djelatnost šumarstva se mora orijentisati ka izvlačenju maksimalnih koristi iz šuma kroz racionalno i trajno korišćenje drvne mase u okvirima prinostnih mogućnosti šuma, zatim u korišćenju svih raspoloživih sporednih produkata šuma i šumskog zemljišta. Na taj način će se doprinijeti povećanju zaposlenosti radne snage, naročito iz redova lokalnog stanovništva, čime će i doprinijeti ublaživanju ovog sve izraženijeg problema. Posebno, gazdovanje šumama u cjelini mora biti usmjereno ka stvaranju takve sirovinске baze na kojoj će se moći razvijati odgovarajuća industrija za preradu drveta, uz stalno poboljšanje stanja šumskog bogatstva.

b. Drvna industrija

Razvoj drvne industrije treba ba se odvija u pravcu što većeg prilagodavanja (usklađivanja) trajnim mogućnostima šumskog fonda. U tom smislu primarne kapacitete je potrebno uskladiti sirovinskoj osnovi i tako tehnološki osposobiti da mogu racionalno preradivati sve raspoložive šumske sortimente u kvalitetne proizvode koji će služiti kao osnov za dalju - finalnu preradu. Pri tome se moraju primjenjivati savremeni tehnološki postupci koji će obezbjeđivati maksimalno i racionalno korišćenje drvne materije, pri čemu će se ostvarivati i optimalni ekonomski rezultati. U tom smislu, primjenom savremenih tehnoloških rješenja i izborom optimalnih lokacija primarnih kapaciteta, potrebno je vršiti okrupnjavanje, odnosno smanjivanje broja postojećih pilanskih postrojenja.

Obim i struktura zaposlenih

Realno je očekivati da predviđeni razvoj djelatnosti šumarstva i prerade drveta rezultira značajnijim aktiviranjem prirodnih potencijala prostora, racionalnijim korišćenjem i preradom raznovrsnih šumskih sortimenata i drugih produkata. Na to upućuje i sve veći značaj koji se ovim djelatnostima pridaje u svijetu u kome se permanentno povećava broj stanovnika, čije su potrebe za nezagadenom pripodnom sredinom i za proizvodima od drveta sve veće.

Kao posljedica takvih zahtjeva i takvog razvoja očekuju se, globalno kazano, da će se krajem ovog milenijuma, u djelatnostima šumarstva i prerade drveta, udvostručiti broj zaposlenih radnika. Povećanje broja zaposlenih u šumarstvu odvijace se u djelatnostima uzgoja i zaštite šuma, kao i u raznim tzv. sporednim djelatnostima (- uzgoj ljekovitog bilja, sakupljanje sjemena, sakupljanje i uzgoj gljiva, pčelarstvo i dr.). U oblasti prerade drveta povećanje broja angažovanih radnika mora se ostvariti u dijelu finalne prerade drveta, koja je sada na izuzetno niskom nivou.

Povećanje društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka

Predviđeni razvoj djelatnosti šumarstva i drvne industrije rezultirao bi povećanjem apsolutnog iznosa društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka. Međutim, nije realno očekivati veću izmjenu relativnog učešća ovih elemenata u ukupnim iznosi-

ma, zbog činjenice da je realno očekivati dinamičniji razvoj i rast i u drugim djelatnostima privrede. Na taj način veoma je teško bitnije uticati na izmjenu već formirane provedne strukture i na njen sturktorni odnos.

Povećanje izvoza drvnih proizvoda

Na bazi razpoložive sirovinske osnove, koju svakogodišnje obebjeđuju postojeće šume, moguće je, većim stepenom obrade, ostvarivati daleko veću vrednost proizvodnje, a time i značajnije povećati vrednost ukupnog izvoza drvnih proizvoda. U tom smislu, u šumarstvu i drvenoj industriji će se morati preduzimati značajniji zahvati, kako bi se mogli ostvarivati takvi ciljevi. Ovo je sasvim logičan i prirodan zahtjev, jer su ove djelatnosti (šumarstvo i prerada drveta) u veoma maloj uvozdnoj zavisnosti za raznim komponentama, tako da se u njima mogu ostvarivati veoma povoljni devizni efekti. Položaj Crne Gore, u odnosu na drvetom deficitarno mediteransko tržište, još više upućuje na nužnost posvećivanja daleko veće pažnje pitanjima razvoja ovih djelatnosti.

ZAKLJUČAK

Izvršena analiza mjesta i uloge šumarstva i prerade drveta u privrednom razvoju, kao i šumskog bogatstva, tog nezamjenjivog činioca zaštite prirode i čovjekove životne sredine, jasno pokazuje da se u narednom periodu privrednog i uopšte društvenog razvoja u našoj Republici, mora posvećivati daleko veća pažnja ovim djelatnostima. Ovo tim prije i više nakon, pred domaćom i svjetskom javanošću saopštene namjere o proglašenju Crne Gore za prvu tzv. „ekološku državu” svijeta.

Postojeće šumsko bogatstvo mora se stalno unapređivati i proširivati, a za uzvrat ono će trajno i uvećano obezbjeđivati godišnje prihode i prinose u drvetu i drugim blagodatima koje postojanje šuma obezbjeđuje. Prerada raspoloživog drveta u vrijedne i atraktivne proizvode, bez obzira na sve brojniju i češću pojavu novih materijala - supstituenata, iz dana u dan će dobijati na cijeni i bivati sve traženiji i ekskluzivniji pratioci u životu čovjeka.